

МОВНА ГРА У СИСТЕМІ МОВНО-СТИЛІСТИЧНИХ ЗАСОБІВ ВИРАЖЕННЯ КОМІЧНОГО

У середині 80-х – 90-х рр. ХХ століття в дитячій літературі Німеччини відображаються певні соціальні зміни, які подаються авторами в індивідуальній манері та стилі опису навколишньої дійсності. У німецькій науковій літературі це призвело до появи терміну “комічний дитячий роман”.

Вікторія Боголюбова зазначає: “Художні засоби комічного дитячого роману, такі як: прийом контрасту, комічні персонажі, використання тропів, лексичних підсилювачів, неологізмів, алюзій – на німецькі казки – дозволяють письменникові в легкій, невимушеній формі і з гумором зобразити змінене життя сучасної німецької сім’ї, зміну ролей в сім’ї, нову модель сімейних відносин, а читачеві-дитині побачити й усвідомити нові можливості в складних життєвих ситуаціях” [1, 429].

Мовний комізм є мовною категорією, яка відображатиме комічне в зовнішніх своїх проявах, тобто те, які саме лінгвістичні механізми лежать в основі створення комічного ефекту в тексті. Традиційно виділяють такі мовні засоби створення комічного ефекту, як семантичні, словотвірні, фонетичні, стилістичні, граматичні та фразеологічні. У дослідженнях мовного комізму важливе значення має його розгляд у руслі інтертекстуальності, що полягає в іронічному й сатиричному використанні цитат, алюзій та іншостильової специфічної лексики, яка контрастує з “приймаючим” контекстом [2, 7].

Існує вузьке й широке тлумачення терміну “засоби комічного”. Усе, що сприяє створенню комічного ефекту, в широкому сенсі може вважатися засобами комічного [3]. Коли говорять про засоби комічного, мають на увазі передусім мовні засоби: метафору, метонімію, гіперболу, літоту, порівняння. Можливості кожного з цих засобів у створенні комічного ефекту фактично безмежні. Із цією метою часто використовуються також полісемантичність слів, омонімія, синонімія, антонімія і комічна гра слів. Промовляння слів із іронічною інтонацією створює необмежене поле для їх семантико-комічного варіювання. Часто комічного ефекту набувають також вживання фігуральних виразів і афоризмів, паремій, фразеологізмів.

Одночасно в мові функціонує безліч слів, порівнянь і уподібнень, виразів, які за допомогою своїх семантичних значень призводять до ефекту комічного, викликають посмішку, сміх: “Na, der ist wohl dein Freund. Ich weiß nicht. Aber auf jeden Fall ist Barbara eine Ziege”. Інтонація залежно від певної ситуації здатна надавати мовним одиницям відтінок іронічності, жартівливості, кумедності або підсилювати ефект комічного: “Meine Mutter sagt, dass ich faul bin, weil ich nicht gern aufräume, Geschirr abtrockne und Hausaufgaben mache. Es gibt noch viele Sachen, die ich nicht gern mache: auf das Baby von Frau Schmidt aufpassen, Kuchen backen, im Garten helfen, Handarbeiten machen. Aber ich mag gern lesen. Und fernsehen. Und spielen. Und einkaufen, aber nur manchmal”.

Особливу роль при створенні комічного ефекту виконує мовна гра. На думку німецького лінгвіста Вінфріда Ульріха, будь-якій мовній грі властиві два явища: навмисне порушення існуючих у мові правил і норм (Normwidrigkeit, Abweichungen), а також виникнення в процесі такого порушення семантичної неоднозначності (Ambiguität) або багатозначності [7, 258]. Гру передусім можна розглядати як дію, як модель або шаблон особливої унікальної поведінки і нестандартного індивідуального ставлення до того, що відбувається. Змістом мовної гри є закодована і виражена вербально інформація. Мовна гра визначається як гра з формою мовлення, що підсилює її виразність.

Термін “мовна гра” (Sprachspiel) ввів Людвіг Вітгенштейн, уперше використавши його у “Філософських дослідженнях” 1945 р. для опису мови як системи конвенціональних правил, у яких бере участь той, хто говорить. Поняття мовної гри означає плюралізм значень. У вітчизняній науці термін увійшов до широкого вжитку після публікацій робіт Олени Земської, Маргарити Китайгородської та Ніни Розанової, хоча власне лінгвістичні явища, що позначаються цим терміном, мають досить тривалу історію вивчення. Мовною грою позначають “ті явища, коли мовець “грає” з формою мови, коли вільне ставлення до форми мови отримує естетичне завдання, нехай навіть найскромніше. Це може бути і невитіюватий жарт, і більш-менш вдалий дотеп, і каламбур, і різні види тропів (порівняння, метафори, перифраз)”. Дослідники вивчають факти мовної гри в розмовній мові і вважають, що мовну гру слід розглядати як реалізацію поетичної функції мови.

Алла Усолкіна визначає цей феномен як особливу форму лінгвокреативного мислення, що є результатом запрограмованого порушення мовної схеми і усвідомленого відхилення від мовної норми з метою досягнення певного ефекту (найчастіше комічного) [5, 9]. Згідно з Салаватом Нуховим, мовна гра – це така форма мовної поведінки людини, за якої мовна особистість реалізує здатність до прояву в мові дотепності, що супроводжується виникненням комічного ефекту [4, 36–37]. Ірина Цикушева пропонує таке визначення: мовна гра – усвідомлене і цілеспрямоване маніпулювання експресивними ресурсами мови, обумовлене настановою на реалізацію комічного ефекту. Мовна гра визначається породженням комічного ефекту на основі усвідомленого порушення функціонально-семантичних закономірностей використання мовних форм [6, 170].

Отже, мовна гра порушує всі мовні шаблони. У художньому тексті вона стимулює динаміку образів, виявляє прихований підтекст, важливий для усвідомлення художнього смислу. Додаткові оказіональні значення сприяють мовній виразності й породжують комічний ефект. Мовну гру слід розглядати як специфічний авторський стиль опису з індивідуальними рисами семантичного відтінку та жанровими ознаками. Особливо яскравого і неповторного ефекту мовна гра може досягати за допомогою використання різноманітних образних і стилістичних засобів у контексті дитячої казки. Для мовної гри характерне варіювання й використання індивідуальних авторських засобів на різних рівнях функціонування тексту.

Література

1. Боголюбова В.П. Комический детский роман в современной немецкой литературе / В.П. Боголюбова // Преподаватель XXI век. – 2016. – № 1. – С. 424–430.
2. Гунякина О.Н. Способы выражения комического через фразеологизмы немецкого языка : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 – германские языки / Гунякина Ольга Николаевна. – М., 2005. – 16 с.
3. Кязимов Г. Теория комического (проблемы языковых средств и приемов) [Электронный ресурс] / Газанфар Кязимов. – Режим доступа: www.uludil.gen.az.
4. Нухов С.Ж. Языковая игра в словообразовании : автореф. дисс. ... докт. филол. наук : спец. 10.02.04 – германские языки / Нухов Салават Жавдатович. – М., 1997. – 39 с.
5. Усолкина А.В. Языковая игра как текстообразующий фактор (на материале литературных сказок Л. Кэрролла и их переводов) : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.20 – сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание / Усолкина Алла Викторовна. – Екатеринбург, 2002 – 20 с.
6. Цикушева И.В. Феномен языковой игры как объект лингвистического исследования / И.В. Цикушева // Известия Российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена. – 2009. – С. 169–171.
7. Ulrich W. Inkongruenz und Ambiguität im Sprachspiel / Ulrich W. // Aspekte der Sprachbeschreibung : Akten des 29. Linguistischen Kolloquiums, Aarhus 1994. – Tübingen, 1995. – S. 257–260.